Förlustutjämning och kompanjonsavtal i fåmansbolag

Av jur kand Olof Öhlén

I. Förlustutjämningslagens 8§ innehåller följande:

Om aktierna i fåmansbolag eller andelarna i ekonomisk förening vid ingången av förluståret eller utgången av det beskattningsår, för vilket taxering skall ske, till huvudsaklig del ägdes eller på därmed jämförligt sätt — direkt eller genom förmedling av juridisk person — innehades av en fysisk person eller ett fåtal fysiska personer, må vid sagda taxering förlustavdrag ej medgivas med mindre samtliga eller så gott som samtliga aktier eller andelar vid nämnda båda tillfällen ägdes eller på annat sätt innehades av samma fysiska person eller personer samt under förutsättning tillika, då fråga är om två eller flera aktieägare, att envar av dessa ägde eller innehade ungefärligen lika stor andel i aktie- eller andelskapitalet vid det ena som det andra tillfället. Hinder för förlustavdrag möter dock ej, där skiljaktighet i ägareförhållandena betingas av att aktierna eller andelarna genom arv, testamente eller bodelning övergått å annan fysisk person eller andra fysiska personer.

Ändamålet bakom lagrummet är att förhindra spekulation i förluster. Om förlust kunde utjämnas efter ändring i ägareförhållandena funnes risk för en otillbörlig handel med likvidations- eller konkursmässiga företag [1]. Att arv, testamente och bodelning undantagits från förbudet mot förlustutjämning sammanhänger med att risk för spekulation typiskt sett inte föreligger vid sådana förvärv.

Nedan skall ett försök till analys göras vad gäller lagrummets tillämpning i den speciella situationen, då avliden aktieägares aktier — med stöd av en i ett s k kompanjonsavtal överenskommen lösningsrätt/lösningsskyldighet — övergår från den avlidnes arvinge till den avlidnes kompanjon. Ämnesområdet kan synas begränsat. Det bör dock framhållas att kompanjonsavtal i fåmansbolag har stor praktisk betydelse, varför det ter sig angeläget att diskutera avtalens skattekonsekvenser.

För analysens skull blir det nödvändigt att först relativt ingående diskutera lösningsrättens/lösningsskyldighetens civilrättsliga innebörd. Först därefter kan belysas hur de civilrättsliga begreppsbestämningarna förhåller sig till förlustutjämningsförbudet.

II. I det praktiska livet förekommer mycket ofta att ägare av aktier i ett fåmansbolag sluter ett kompanjonsavtal, i vilket regleras bl a förfarandet

[1] SOU 1958:35 s 102.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-23 08:06:57

om någon av kontrahenterna vill avyttra sina aktier till utomstående. För att förhindra ogynnsamma kompanjonskap — t ex p g a konkurrensförhållanden — avtalar aktieägarna regelmässigt, att hembud till övriga aktieägare skall ske innan avyttring sker till den utomstående. I anslutning därtill avtalas, även detta regelmässigt, att avliden aktieägares arvingar skall omfattas av hembudsskyldigheten, dvs efter dödsfallet vara skyldiga att hembjuda aktierna till den avlidnes kompanjoner för inlösen. För kompanjonerna stadgas ofta skyldighet att inlösa aktierna.

Frågan om kompanjonsavtalets civilrättsliga giltighet i förhållandet till arvingarna är osäkert. I Ärvdabalken 17:3 stadgas nämligen förbud mot s k adkvisitiva arvsavtal, dvs avtal varigenom arvlåtare tillförsäkrar annan rätten att ta arv [2]. Syftet med förbudet är att skydda testationsfriheten. Arvlåtaren bör när som helst under livstiden ha full frihet att upprätta eller återkalla testamentet, oavsett avtal om motsatsen. Genom förbudet skyddas även bröstarvinges rätt till laglott.

Något prejudikat, som löser frågan om kompanjonsavtalets giltighet i nu berört hänseende, finns inte [3]. Likväl synes i den rättsvetenskapliga debatten — såvitt kan överblickas — tämligen entydigt antas, att utfästelse om lösningsrätt är giltig gentemot arvingarna i den situationen då utfästelsen, uttryckt med Gunvor Wallin, utgör ”ett led i ett komplex av onerösa utfästelser, huvudsakligen avseende kontrahenters livstidsförhållande, och motiverade av deras livstidsintressen”, varvid ”utfästelse om lösningsrätt för efterlevande aktieägare kunna bli att betrakta som en disposition för livfalls skull” [4]. Gunvor Wallin synes allså mena, att en lösningsrättsklausul isolerat sett utgör ett adkvisitivt arvsavtal, men att klausulen kan bli att betrakta som en livrättshandling om den i kompanjonsavtalet kombineras med en lösningsrättsklausul för livfallssituationer.

Beckman uttalar med hänvisning till lagstiftnings ovisshet vad gäller adkvisitativa arvsavtal, att ”domstolarna måste anses ha stor frihet att ge lagen den innebörd som finnes praktisk” [5]. Den av Gunvor Wallin — liksom tydligen av doktrinen i övrigt — intagna ståndpunkten tillgodoser också verkligen det praktiska livets behov; ett förordnande, som isolerat och juridiskt-tekniskt har klar karaktär av dödrättshandling, klassificeras som en handling för livfalls skull med hänsyn till omgivande villkor.

Även om rättsvetenskapsmännens uttalanden kan synas entydiga, synes

---

[2] Ekeberg-Guldberg-Walin, Testamentslagen med förklaringar, s 274.
[3] Jmf Beckman, Svensk familjerättspraxis, s 227.
[4] Gunvor Wallin, NTF 1962 s 36 ff. Se även Nial, Aktiebolagsrättsliga studier, s 11, och Roos, Avtal och rösträtt, s 326.
[5] Beckman a a s 227.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-23 08:06:57

osäkerheten om klausulens giltighet påtaglig bland många av de praktiskt verksamma jurister, som har att ge råd i frågan [6].

III. Kan mot bakgrund av det sagda aktieägares inlösen enligt kompanjonsavtal av aktier från avliden kompanjons arvingar betraktas som grundad på ett testamentariskt förordnande? I så fall saknas enligt 8§ 2 p förlustutjämningslagen hinder för fortsatt förlustutjämning.

I princip beaktas inom skatterätten bara civilrättsligt fullgångna rättshandlingar, även om praxis bjuder exempel på motsatsen [7]. Ett jakande svar på den i föregående stycke ställda frågan förutsätter alltså därför i princip att civilrättens kriterier för testamente är uppfyllda. Synen på aktieövergången som grundad på en livrättshandling skulle — om den accepteras för förlustutjämningslagens del — leda till att fortsatt förlustutjämning omöjliggörs. Ett testamente är ju inte en livrättshandling utan ett förordnande för dödsfalls skull. Materiellt måste detta anses som en olycklig lösning och endast resultatet av en civilrättslig ändamålstolkning, som är starkt pressad för att tillgodose ett helt annat syfte än det som ligger bakom förbudet mot förlustutjämning i 8 § förlustutjämningslagen.

Betraktas däremot aktieöverlåtelsen som ett förordande för dödsfalls skull öppnas en möjlighet för fortsatt förlustutjämning, förutsatt att förordnandet är att anse som ett testamente.

Syftet bakom förbudet mot adkvisitiva arvsavtal är, att testamente inte får göras oåterkalleligt under arvlåtarens livstid genom att det kallas avtal. Strikt tillämpat efter ändamålet skulle därmed förbudet få ett smalt tillämpningsområde, något som Beckman uttryckligen framhåller [8]. Inte ens från civilrättsliga utgångspunkter bör därför hinder föreligga mot att kvalificera en arvinges godkännande av kompanjonsavtals lösningsrättsklausul som ett godkännande av testamente. Det förhållandet att kompanjonsavtalet måhända inte upprättats i testamentes form har i och för sig ingen betydelse. Som Beckman framhåller [9] ligger det inte ens i testamentets begrepp att det skall vara upprättat i laga ordning, eftersom ett formellt felaktigt testamente blir giltigt om det godkänns eller lämnas oklandrat. I sammanhanget kan f ö nämnas att en helt obevittnad testamentshandling lagts till grund för arvsskatteberäkning [10].

Den nu gjorda tolkningen, som leder till att rätten till förlustutjämning blir bibehållen, bygger alltså på antagandet att ett i kompanjonsavtal intaget förbehåll om lösningsrätt efter hembud från arvinge är ett förord-

---

6 Folksam varnar i informationsskriften ”Generationsskifte och försäkring” för att i kompanjonsavtal ta in föreskrifter om hembudsskyldighet för arvinge med hänvisning till att det är ”ytterst tveksamt om avtalet är juridiskt bindande”.

7 Mattsson, Bolagskonstruktioner och beskattningseffekter s 34.

8 Beckman a a s 226.

9 a a s 230.

10 NJA 1947 s 425.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-23 08:06:57

nande för dödsfalls skull. Detta synsätt är civilrättsligt sett formellt oklanderligt, något som Gunvor Wallin inte synes förneka. Att civilrätten ges denna innebörd vid tillämpningen av förlustutjämningslagen betyder givetvis inte, att en annan tolkning är ogörlig på andra rättsområden. Den frihet för tillgodoseendet av det praktiska livets intressen, som Beckman menar bör förlänas de allmänna domstolarna, bör rimligen tillkomma även skattemyndigheterna och skattedomstolarna.

IV. Hembudsskyldighet för avliden aktieägares arvingar stadgas ofta även i aktiebolags *bolagsordning*. Ett sådant förbehåll är giltigt enligt aktiebolagslagen och därför bindande för arvingen, inte i hans egenskap av arvinge utan i hans egenskap av aktieägare. En bolagsordning gäller ju alla aktieägare, oavsett sättet för aktiens åtkomst. Bolagskompanjoner brukar därför ofta rekommenderas att ta in denna reglering i bolagsordningen i stället för i kompanjonsavtal [11]. Bolagsordningens reglering är dock såtillvida ofullkomlig, att hembudsskyldighet inte kan åläggas dödsboet som sådant utan endast den arvinge som får aktierna sig tillskiftade [12]. Så länge dödsboet förblir oskiftat kan därför inlösen förhindras. Kompletterande bestämmelser i kompanjonsavtal kan därför vara nödvändiga.

Kan inlösen enligt bolagsordning från avliden aktieägares arvinge sägas vara grundad på ett testamentariskt förordnande? Med den typ av radikal ändamålstolkning som Bolding företräder [13] kunde svaret kanske bli jakande. Likväl torde en sådan slutsats inte kunna dras med mer konventionell tolkningsmetod. Dock kvarstår faktum, att det vore materiellt otillfredsställande om inlösen av aktier enligt bolagsordning kom att behandlas på annat sätt i fråga om rätten till förlustutjämning än inlösen enligt kompanjonsavtal.

[11] Så t ex Folksamn i ''Generationsskifte och försäkring''.
[12] NJA 1954 s 445.
[13] Bolding, Juridik och samhällsdebatt.

Open access från www.skattenytt.se, 2026-11-23 08:06:57